

Türkiye'de kent planlamanın kurumsallaşması ve günümüzdeki sorunları*

İlhan TEKELİ

I. GİRİŞ

Artık kutlanması kent planlama kurumlarımız arasında girmiş olan Dünya Şehircilik Günlerinde, Türkiye'de kent planlamanın bir muhasebesini yapıyoruz. Böyle bir genel değerlendirme yapmak için düşündüğümde, benim üstümde oldukça olumsuz bir izlenim olduğunu gördüm. On-onbeş yıl önce Türkiye'de kent planlancıları bir iddia bir sav sahibidiler. Savundukları bir planlama görüşü, bir planlama felsefesi ve planlama örgütlenmesi vardı. Plancılar bugün belki de daha çok plan yapıyorlar, sayıları daha da arttı; plancı yetiştiren yeni bölümler açıldı. Ama iddiaları sönmüldü, toplumda sesleri daha az duyulur hale geldiler. Bu hislerimin yaşananların geçmişteki güzel günlere hasret duymasından kaynaklandığını sanmıyorum, nesnel temelleri var Türkiye'de. Kent planlama pratiğinden Arap kökenli ve diğer yabancı firmalar gün geçtikçe daha büyük pay alıyorlar. Kent planlancıları bu firmaların üstünlüğünün ne olduğunu, Türkiye'deki teknik elemanların yapamadığı neyi başardığını sorgulamıyor ya da sorgulamıyor. Bu firmaların hangi koşullarla iş aldığını bilmiyoruz. Yaptıkları işlerin kalitesi hakkında fikrimiz yok. Bankaların şeffaflığının tartışıldığı bir ülkede kent planlancıları yabancı firmaların yaptığı işin şeffaflığını talep etmiyor. Herşey buzlu camların arkasında. Bu işin ancak bir yönü. İmarcılık efsanelerinin yaratılmaya çalışıldığı İstanbul'un belediyesinde bir arazi kulanma haritası yok. Bu durumda kim, neye, nasıl karar veriyor onu sorgulamıyoruz. Büyük kentlerimizin bir imar planlama bürosu yok. Bu kentlerde araştırma yapmak isteyecek bir araştırmacı bilgilerini toplamak için firma firma dolaşacak. İstanbul gibi bir kentin ciddi bir planlama bürosunun bulunmaması karşısında sesimiz çıkmıyor. Bu planları üretmenin bir kamu görevi olduğunu halka yeterince anlatamıyoruz. Eğer şimdiye kadar çalışan bürolar başarısız olduysa bu başarısızlığın nedenini araştırıp, başarılısının hangi koşullarda kurulabileceğini ortaya koyup siyasal organlardan bunu talep etmiyoruz. Kent planlamanın hukuku ve başarısının ölçülmesinde gün geçtikçe yapsatçı değerler egemen oluyor. Son haftanın siyasal dergilerinden biri Antalya'da kent planlamanın Belediye Meclisi'ne giren yapsatçıların çıkarlarını koruyucu bir araç haline geldiğini gösteriyor. Belediye Meclislerindeki yapsatçıların sayısını araştırıp

kamuoyunda sergilemiyoruz. Bu örnekleri daha da artırabiliriz. Kent planlancıları gelişen olaylar karşısında, kaderlerine razı, olayların içinde yuvarlanıp gidiyorlar. Kent planlancılarının iddialarının kalmamasıyla kastettiğim işte bu yuvarlanıp gidiş.

II. KADERİNE RAZI OLAN PLANCI TİPİNİN DOĞUŞU İÇİN NEDENLER

Planlama düşüncesi temelde kaderine razı olmağa karşı çıkışa dayanıyor. Planlama düşüncesinin kaynaklandığı Aydınlanma düşüncesi, toplum düzeninin ilahi olmadığını, topluma ilişkin bilimsel bilginin yeni toplum düzenlemelerini tasarlamakta kullanılabileceğini getiriyordu. Böylece insanın kaderini insanın eline veriyor, özgürleştiriyordu. Toplum yaşamının planlanabilirliği, laiklik, Amerikan ve Fransız devrimleri iç içe geliyordu. Formasyonlarının temeli kaderini aşmak olan planlancıların, kaderlerine razı hale gelmesi şartı ve üzücü oluyor.

Kuşkusuz, her toplumsal olgu gibi bu olgu da rastlantısal değil, nedenleri var. Bunda 1980 sonrasında suskun bir toplum yaratmak için yapılanların bir payı var. Ama kanımca 1980'ler olgusu tek başına bunu açıklamıyor. Daha gerilere giden nedenleri var. Toplumda daha uzun süreden beri etkili olan başka süreçlerin bir sonucu.

Toplumumuzda 40 yıllık gibi uzun bir süredir fikir emeğinin değersizleştirilmesi başka bir deyişle devalüasyon süreci yaşanıyor. Bu süreci çok yakından tanımamız gerekiyor. Hangi süreç içinde gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin planlama temelde özü fikir emeği olan bir çaba. Bu fikir emeğinin değersizleştirilmesi süreci tek başına gelmiyor kendi değer yargılarını bir bütün olarak getiriyor. Fikir emeğinin yerine dar çevrelerin çıkarlarının kör güdüsünü koyuyor. Bu güdüler tüm yaşamımızı olduğu gibi kentsel çevremizi de biçimlendiriyor.

Kuşkusuz fikir emeğinin değersizleşmesi için bazı sosyolojik açıklamalar getirebiliriz. Diyebilirim ki, bu köylülükten yeni kurtulmaya başlayan büyük kitlelerin varlığı nedeniyledir. Başka bir deyişle kentleşen bir geçiş toplumunun özellikleridir. Eğer bu yeterince inandırıcı olmazsa ekliyebilirim, bağımlı kapitalistleşmenin doğasında bu fikir emeğinin değersizleşme sürecinin gizli olarak bulunduğunu ileri sürebilirim. Kuşkusuz bu savların her ikisinde de bir gerçek payı vardır. Ama bu açıklamaya hangi çerçevede baktığımız önemlidir. Buna pozitivist bir bilim anlayışıyla yaklaşırsak, ancak razı olunması gereken bir kaderle karşı

* 6 - 7 - 8 Kasım 1986 tarihlerinde İstanbul'da yapılan 2. Türkiye Şehircilik Kongresi'ne sunulan bildiri.

karşıya kalırız. Aynı zamanda da plancı oluşumuzu yadsı-
mış oluruz. Bu çözümlenmeye değiştirilecek, ya da de-
ğiştirilmesi gerekli bir gerçek olarak yaklaştığımızda plancı
düşünceye geri dönmüş oluruz.

Kent planlaması alanında fikir emeğinin değersizleştirilmesi sürecini nasıl yaşadık, nasıl yaşıyoruz. Bu süreç ilginç iç çelişkilerle gelişiyor. Bu iç çelişkilerin doğuşu dünya planlama yazınında ileri sürülen yeni yaklaşımların Türkiye koşullarında yeniden yorumlanmasıyla yakından ilişkili.

1970'lerde planlama yazınında yeni humanizmin orta-
ya çıkışıyla birlikte elitist ve merkezi planlama eleştirildi,
katılımcı ve desantralize planlama savunuldu. Bu daha
insancıl halka yabancılaşmamış planlama düşüncesinin
Türkiye'de yarattığı etkiler ne oldu? Merkezi elitist plan-
lama savunulamaz hale geldi. Ama katılımlı bir planlama
teknikliği de geliştirilmedi. Belediyeler eliyle küçük grupların,
yapsatçıların eline terkedildi. Meslek sahibi plancının elin-
den elitist olduğu için alınan yetkiler, tek hüneri elit olma-
mak ve kendi çıkarını savunmak olan küçük gruplara teslim
edildi. Ya halkın güçsüz kitlenin katılımı ne oldu? O yine
gelecek bahara kaldı. Böyle bir ele teslim edilen planlama
faaliyetinin fikir emeğine gereksinmesi yoktur. Ancak dar
çıkarların yasallaştırılmasına gereksinmesi vardır. Bunun
için de gerekli olan meslek kalitesi değil meslek kalitesizli-
ğidir. Meslek kalitesi ne biçimiyle olursa olsun dar çıkar-
larla çatışma ona direnme demektir. Bu yönüyle fikir eme-
ğinin değersizleştirilmesi demek, sadece fikir emeğini ucuza
çalıştırmak demek değildir, aynı zamanda kalitesini de
düşürmeyi içermektedir. Dar çıkarlara uyum gösteren kalite-
siz fikir emeğine çok büyük değerler ödenmesinde hiçbir
sakınca yoktur.

Aslında fikir emeğinden istenen "üstüne vazife olmayan işlere" karışmasıdır. Üzerine vazife olmayan işlere karış-
mak da çıkarlara hizmet etmemek, dar çıkarlar üzerinde
denetim kurmaya çalışmaktır. Başka bir deyişle, kamu
yararını ön plana alan plancı olmaktan vazgeçmesidir. Belki
bunların ötesinde aydın olmaktan uzaklaşmaktır. Kanımca
aydın olmak biraz da "üstüne vazife olmayan işlere" karış-
maktır. Kendine verilen planlama konusunun dokunulmaz
sayılan verilerini sorgulamaktır. Belki de yaşanan fikir eme-
ğinin değersizleştirilmesi sürecinin bir parçası da fikir eme-
ğinin "aydın" olma boyutunu tecriid etmek, hapsetmek,
savunulur olmaktan çıkarmaktır. Dar çıkar çevreleri için
en pahalı olan emek, içinde "aydın" olma kaygıları kaldırı-
lamamış emektir.

Yabancılar Türkiye'deki uzmanların yapacaklarından
onlarca misli para ödeyerek proje yaptırılması da bu yüzden
değil mi? Yabancı firma kendisine verilen işi yapıyor. Üze-
rine vazife olmayan işlere karışmıyor. Onun bu fikir eme-
ğinin içinde aydınlık ögesi kalmıyor. Aynı nedenle de on
misli pahalıya satın alınan bu hizmet dar çıkar gruplarına
daha ucuza geliyor.

Yine Türkiye'de planlama faaliyetinin hızlı gelişmelerle
uyum yapmakta gecikmesi üzerine, eylem planlaması türü
planlama savunuldu. Bu John Dewey pragmatizmi içinde
bilginin ancak deney içinde üretilebileceği inancından yola
çıkarak planlama yaklaşımıdır. Böyle bir planlamada plan-
lama sürekli bir faaliyettir, eylem içinde gelişir, bunun ola-
bilmesi için icra ile bütünleşmiş çok güçlü bir planlama

örgütü gerekir. Bu örgüt eylem içinde olarak eylemden
sürekli yeni bilgiler üretecek, bu bilgileri örgütü içinde birik-
tirecek, hiçbir zaman donmuş bir nitelikte olmayan plan-
lama kararlarını sürekli olarak yeniden üretecektir. Ulaşıl-
mak istenilen plansızlık değil sürekli planlamadır. Planla-
maya icrada güç kazandıracak bu yaklaşım plansızlık olarak
anlaşılmaktadır. İcranın her yaptığına evet demek eylem
planlaması sayılmaktadır. Keyfiliğin savunması haline
gelmektedir.

Buraya kadar yaptığım yorumlarda hep toplumdan
toplumdaki dar çevrelerin çıkarlarından söz ederek Türkiye'
de planlamanın düştüğü durumu açıklamaya çalıştım. Kuş-
kusuz bu tek taraflı bir olay değil. Plancılar bu durumun
sorumluluğunu sadece kendi dışlarına yönelterek bu işin
içinden sıyrılmazlar. Böyle bir sıyrılmaya çabası da bir başka
bakımdan da kaderciliğe razı oluşu içerir. Bunda geçmişte
kurulan planlama örgütlerinin başarısızlığı, yolsuzluk söy-
lentileri, bu mesleğin kendi içinde eleştirilen mekanizmalarının
yeterince geliştirilmemiş olması, plancılarının formasyonla-
rının uygunluk derecesi vb. birçok değişkenin rolü vardır.
Ama ilginç olan bir başka husus daha vardır. O da siyasi
kadroların birkaç özel örnek dışında başarılı bir planlama
örgütü kurmaya yeterince ısrarla uğraşmamış olmasıdır.
Gelirleri ve olanakları çok artan, yaptıkları yatırımlarının
düzeyi ülkede enflasyonu etkileyecek düzeye gelen belediye-
ler, yüzlerce plancının çalıştığı bir planlama örgütü kurmak-
tansa, yabancılar proje yaptırmayı yeğlemekteydiler. Onlar
için önemli olan aklına koyduğu yatırımı yapacak bir proje-
nin sağlanmasıdır. Böyle başarılı kararlar üreten, kentin
kaderine sahip çıkan bir planlama örgütünü kurup işletebil-
meyi hiçbir büyük kent belediye başkanı kendisi için başarı
olarak görmemektedir. Böyle bir büro olmadan yabancı
firmaya yaptırılan bir proje sistemde hiçbir birikim sağlama-
yacaktır. Yabancı uzmanlıktan yararlanılacaksa, bunun
uzun dönemli bir birikim doğurabilmesi için de böyle bir
planlama örgütüne ihtiyaç vardır. Türkiye'de birçok plan-
lama bürosunun sorumlusunun geçmişte işine son verilmiş-
ti. Bu son verişlerin nedeni ilginçtir. Bunların nedeni
o büronun yeterince hızlı ya da kaliteli plan üretmemesi
olmamıştır. İşe son verme nedeni genellikle üretilmiş bir
planın bozulmasına plancının direnmesi olmuştur. Bu tartış-
mayı daha da uzatmakta yarar yok. Şimdi böyle plancıların
büyük ölçüde iddialarının sönümlendiği adeta kaderine razı
hale geldiği bir ortamda planlama mesleğinin ideolojisinde
ve kurumsal yapısında ne tür müdahaleler yapılarak bu iddia
canlandırılabilir? Bunun için bugünkü işverme düzeninden,
devlet planlama bürolarının ve serbest planlama bürolarının
yapılarından yabancı firmaların Türkiye'deki iş ilişkilerin-
den başlayıp, bu mesleğin ideolojisinin yeniden üretildiği
Üniversitelere, Şehir Planlama Odası'na, Dünya Şehircilik
Günleri'ne kadar uzanan kurumsal yapının kaderine razı
plancılar üretmemesi için ne tür yeniden düzenlemelere
gidilmesi gerektiğini irdeleyelim.

III. İMAR DÜZENİ İÇİN GENEL İLKELER :

Türkiye'de şehir planlamaya ilişkin yeniden bir kurum-
sallaşma önerisi kuşkusuz öncelikle bir yeni imar düzeni
anlayışına oturmak durumundadır. Böyle bir imar düzeni
anlayışı önermek için altı farklı çıkış noktasından hareket

edilebilir. Bunları şöyle sıralayabiliriz :

1. Türkiye'nin yaşamakta olduğu kentleşme olgusunun nitelikleri
2. Yaşanan ekonomik bunalımdan çıkmak için uygulanacak ekonomik politikanın özellikleri
3. Türkiye'de kurumsallaşan yapılaşma süreçlerinin belirleyicilikleri
4. Türkiye'de imar düzenine ilişkin pratiklerin gelişimi ve sonuçları
5. ANAP'ın İmar Düzeninde yaptığı değişikliklerin yorumlanması
6. İnsancıl bir dünyaya bakış açısının imar düzenine yansımaları.

Bu konuları kısaca ele alarak imar düzenine ilişkin ilkelere esas olacak saptamalar yapalım.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrasında geç kapitalistleşen Üçüncü Dünya Ülkelerinde yaşanan hızlı kentleşme olgusunun bir benzerini yaşıyor. Bu kentleşmenin belli nitelikleri var. Toplumun ekonomik büyüme hızı, kentlerde yeter sayıda örgütlü iş alanı açamıyor, kente gelen kitleler yaşamlarını örgütsüz iş alanlarında sürdürmek zorunda kalıyor. Bu kitleler kapitalistleşen iş çevreleri için ucuz emek sağlıyor. Böyle bir iş yaşamı kent içinde yüksek gelir eşitsizlikleri, fırsat eşitsizlikleri ve birbirinden kopuk toplumsal grupların oluşmasının nedeni olmaktadır. İş yaşamındaki ve kültürel farklılıklardaki bu ikilem aynı zamanda fiziki mekânın yapılanmasında da kendini göstermektedir. Kentler modern kesimleri ve gecekondü kesimleri diye ikiye ayrılmaktadır. Kentin modern kesimlerinin yapılanması da küçük girişimcilerin eliyle gerçekleştirilmektedir. Son zamanlara kadar ne devlet, ne büyük sermaye konut alanına aktif olarak girmemiştir. Küçük girişimciler eliyle gerçekleştirilen bu kentsel yapılanma hem yüksek yoğunluklu sağlıklı kentsel çevreler yaratmakta, hem de arsa değer artışlarını en çoğa çıkararak çok pahalı bir kentleşme ortaya çıkarmaktadır. Öte yandan gecekondü kesimlerinde kentin en güçsüz kesimleri çok düşük standartlı çevreleri çok pahalıya elde etmektedir. Sürekli olarak yıkım tehdidi altında bulunan bu çevrelerde sık sık yapılan yıkımlar, malzeme ve emek kaybından başka her yıkım sonrasında ödenen rüşvetlerle, gecekondünün maliyetini hızla artırmaktadır. Toplumun her iki kesiminde de sürdürülen yapım süreçleriyle sağlıklı çevreler yaratıldığı gibi önemli kaynak israfı da yapılmaktadır. Tek tek konut sahipleri ve tüm olarak toplum açısından irrasyonel olan bu sürecin toplumun kimi kesimleri başka bir deyişle kapitalist kesimi için rasyonelinden sözedilebilir. Kapitalist birikimi hızlandırdığı söylenebilir.

Yaşanan kentleşmenin özelliklerini yeterince tanımadan ileri sürülecek "imar düzeni" önerileri uygulamada başarılı olamaz. Kentleşme sorunlarının çözümünün halktan yana planlılar açısından öncelikle bir üretim artışı ve paylaşım sorunu olduğunu hatırdan çıkarmamak gerekir. Bu konuda alınabilecek önlemler gösterilecek başarı, kentleşme sorununun çözümünde ve sağlıklı bir çevre oluşturulmasında uygulanabileceklerin ve beklentilerin sınırları çizer.

Kuşkusuz böyle bir karşılıklı belirleyiciliğin bulunmasından söz etmek, imar düzeni konusunda özel bir çaba sarfedilmesi gerektiği, fiziksel çevrenin diğer faktörlere göre kendiliğinden oluşacağı anlamına yorumlanamaz. Tersine sözü edilen başarılabileceklerin sınırına ulaşmak "imar

konusunda" bilinçli etkin çabaları gerektirir.

Kentleşme sürecinin en önemli özelliklerinden biri de, altyapılarıyla, konut alanlarıyla çok pahalı bir yatırım olgusu olmasıdır. Tarımsal bir üretim yapısından, sanayileşmiş bir toplum aşamasına geçmek isteyen ülkelerde, bu dönemde kentleşme hızı da çok yükseldiğinden, kentleşmenin gerektirdiği yatırım talebi de çok hızla artar. Ekonomik büyümesini hızlandırmak isteyen bir ülke için kentleşmenin maliyetinin olabildiğince düşürülmesi özellikle önem kazanır.

Bu nedenle gelişmiş ülkelerin altyapı ve fiziki çevre standartlarına özenmek pek çok halde bir olanaksız gerçekleştirmeye çalışmak olur. Ekonomik sistem kentleşmeye bu kaynakları ayıramayacağı için, hem yüksek standartlara özenme hem de kaynak sınırlılığının uzlaşmasını kentte ikili bir yapı doğurarak çözümler.

Kentleşmeye ayrılacak kaynakların etkin kullanımı sorunu yaşanan ekonomik bunalım içinde özellikle önem kazanmıştır. Oysa ANAP'ın uyguladığı yaklaşımlardan bu konuda tutarlı bir seçmeye sahip olmadıkları görülmektedir. Gerek kentlerde uygulamaya çalıştıkları büyük altyapı projeleri gerek Çukurova projesine yaklaşımları, gerek toplu konut sorununa yaklaşımları bu konuda bilinçli bir tutuma sahip olmadıklarını göstermektedir. Bunalımdan çıkmak için uyguladıkları ekonomik model ile bu yapılanlar arasında bir tutarlılık yoktur.

Kentleşmenin hem maliyetini düşürmek hem de sağlıklı bir kentsel yapı oluşmasını sağlamak basit önlemlerle çözümlenebilecek kolay bir sorun değildir. Sorunun çözümüne çok yönlü buluşçu stratejilerle yaklaşmak gerekir. Hazır çözümleri yoktur.

Önce kentsel gelişmenin yönlendirilmesinin bir fiziki planlama sorunu olduğu kadar ekonomik politika sorunu olduğunun bilincinde olmak gerekir.

Kent arsalarında yüksek değer oluşumunu önleyen ve dolayısıyla kentleşmenin maliyetini düşüren kurumsal önlemler almak, planlama yöntemleri kullanmak yoluna gidilmelidir.

Kentsel altyapıların geliştirilmesinde maliyeti düşürücü buluşçu yöntemlere yönelmek gerekecektir. Bu buluşçu yöntemler mühendislik düzeyinde olduğu kadar yatırımların aşamalandırılması programlaması düzeyinde de geliştirilmek durumundadır.

Bir ülkedeki çevrenin sağlıklı oluşumu, sadece kent planlama tasarımı ve bu tasarımın gerçekleşmesi konusundaki denetime bağlı değildir. Oluşan kentsel çevrenin kalitesi ve sağlamlığı büyük ölçüde bu çevreleri oluşturan yapı süreçlerinin özelliklerine bağlıdır. Bu yapı süreçleri varolan kurumsal yapı, yapı teknolojisi, girişimcilerin büyüklüğü, alıcıların ödeme gücü gibi değişik faktörlerin biraraya gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de de yapsatçılıktan, gecekonduya, toplu konuta kadar uzanan süreçler vardır. Geliştirilecek bir imar düzeni önerisinin bu süreçlerden hareket etmesi gerekir. Bu süreçler yeniden tasarlanmalı, çeşitlendirilmeli, kentleşmenin maliyeti düşürülmeli ve değişik toplumsal grupların olanaklarıyla tutarlı hale getirilmelidir. İmar düzenine ilişkin buluşçu önerilerin geliştirilme yolu bu ölçekteki düşünceden geçer.

Geliştirilecek imar yasası ve kurulacak imar planlama bürokrasisi bu geliştirilecek süreçlerin özelliklerine göre

düzenlenmelidir. Eğer imar planları bu pratikler gözünde tutulmadan hazırlırsa kendilerinden beklenen yol göstericiliği yerine getiremeyecektir.

Türkiye'de 1930'lu yıllarda kurulan İmar Planlama pratiği o yıllarda çok sınırlı sayıda plancının bulunması; ve dünyada kent planlaması pratiğinin yeterince gelişmemiş olması yüzünden, elitist, merkezden yürütülen, statik, denetleyici ve yerel uygulama pratiğine oldukça yabancılaşmış bir yaklaşıma sahiptir. Bu planlama pratiği özellikle II cı Dünya Savaşı sonrasında, hızlı kentleşme olgusu karşısında yetersiz kaldı. Bu yetersizlik plan dışı gelişmelerin, planlı gelişmeleri aşmasıyla ortaya çıktı. Birbirini izleyen imar afları, bu yetersizliğin yönetimlerce kabul edilmesinin belgeleri oldu. Plan yaşamın gerisinde kaldı.

Gerçekte imar afları varolan planlama anlayışının ve bürokrasisinin yetersizliğinin bir göstergesi olmasına rağmen, her imar affından sonra yeni bir planlama arayışına gidilmesi yerine, eski planlama arayışı restore edilmeye çalışıldı. İlginc bir yaklaşım ortaya çıktı. Bir taraftan varolan plan anlayışı doğrultusunda planlama kadroları oluşturuldu, bu yöndeki hünerler geliştirilirken, yetkiler artırılırken, öte yandan pratikte sürekli olarak plan dışında kalmanın yeni yolları üretiliyordu. Sonuç yeni bir imar affıyla sürecin yeniden başlatılması oluyordu.

Türkiye'de gerek biriken deneyimler, gerek yetişen kadrolar bizi bu kısır döngünün kırılması noktasına getirmişti. Belki de ANAP'ın imar düzenine ilişkin düzenlemelerde bilincine ulaşılmaya da böyle bir arayışın izleri görülebilir. Bilincinde olmayınca çözüme de ulaşamamıştır.

Oluşturulması gereken plan anlayışının genel çizgileri ve bunu uygulayacak örgütlenmenin ilkelerini şöyle belirleyebiliriz. Yeni plan anlayışı, başlangıçta temel kararlar düzeyinde kalan, uygulamaya geçerken ayrıntılandırılan, ülkedeki yapı süreçlerinin özelliklerine duyarlı, sürekli, halkın katılımına açık, yerinden yönetilen bir planlama anlayışı olmalıdır.

Kuşkusuz bu plan anlayışı, beraberinde yeni bir imar bürokrasisi anlayışını getirecektir. Bu anlayışta merkezin rolü ana politikaların konulması ve kritik bazı konulardaki denetim olacaktır. Güçsüz belediyeler için bölgesel planlama örgütleri, güçlü belediyeler için ise yerel güçlü bir planlama örgütünün oluşturulma koşuluna dayalı yetki devri düşünülmelidir. Planın denetim yolları ve uygulama bürokrasisinde farklı yapım süreçlerine göre çeşitlendirmeye gidilebilecektir.

Ancak böyle eylemle sıkı ilişkisi kurulmuş bir planlama anlayışı ve örgütlenme biçimiyle planlama uygulamanın önüne geçirilebilir.

ANAP Türkiye'de kentleşmeyi etkileyecek ve imar düzenini değiştirecek önemli kararlar almaktadır. Ama bu kararlar yeni bir planlama anlayışının, kentleşme sorununa ekonominin sınırlamalarıyla tutarlı bir çözüm arayışının sonucu değildir. Önerilen toplumun değişik kesimlerinin imar düzeninden yakınmalarına ilişkin parça parça çözümlerdir. İmar bürokrasisinin ağır çalışmasından mı yakınıyor, yetkiler belediyelere, yeminli bürolara bırakılıyor. 1000 m²'ye kadar inşaattan ruhsat zorunluluğu kaldırılıyor. Tarihsel SİT alanları küçültülüyor. Meslek Odalarının görüşlerini açıklamaları bazı çevreleri mi rahatsız ediyor, imar yasasıyla TMMOB'un yanı sıra müteahhitler odası

kuruluyor, ekonomik kararlar dolayısıyla konutta yatırım eğilimi mi düştü, Toplu Konut Fonu yaratılarak bir karşı eğilim yaratılmaya çalışılıyor. Tüm bunlarla görünüşte bir hareket yaratılıyor. Sorunların çözümüne uğraşıldığı kanısı doğruluyor.

Bu yaklaşımlar ne kentleşmenin maliyetini düşürmek ne de yapı süreçleriyle tutarlı yeni planlama anlayışlarına dayanmadığı için sorunları çözücü olmaktan çok sorunların sürmesini sağlayıcı ya da yeni çıkar gruplarına göre yeniden şekillenmesini kolaylaştırıcı bir özellik taşıyor. Yalnız katılmış imar örgütlenmesini ve buna bağlı değer yargılarını tahrip ettiği için ortamı yeni ve daha tutarlı imar düzeni arayışlarına hazırlama işlevini görüyor.

Halktan yana plancılar yeni imar düzeni arayışlarında öncelikle insanlı amaçlardan yola çıkmalıdır. Bu amaçlar ifadesini özgürlük, eşitlik, emeğe saygı ve doğayı ve tarihi koruma ilkelerinde buluyor.

Bu ilkeleri hemen somutlaştırmak olanağı var. Planlamayı elitizmin halka zorladığı bir yaşam kalıbı olarak görmüyor. Halkın katılımına ve denetimine olanak tanıyan, toplumun değişik kesimlerinin kendilerini gerçekleştirme- sini sağlayan çoğulcu bir planlama anlayışını öngörüyor.

Halktan yana planlamanın eşitlik anlayışı da planlamada bu çoğulculuk içinde anlam kazanıyor. Bu kapsamda eşitlik monotonluğu ve tekdüzelliği doğuran bir anlayış değil, özgür kişilerin kendilerini gerçekleştirmesinde eşitlik sağlayan, dolayısıyla yaratıcı ve çeşitliliği üreten bir anlayış olma niteliğine sahip.

Emeğe saygı duyan halktan yana plancı görüşü kent mekanının örgütlenmesinde ve kentsel hizmetin üretilmesinde, emekçilere öncelik verme durumundadır. Onları kent yaşantısından dışlayan değil, kentin yaşantısına katan bütünleştiren bir planlama içeriğini gerçekleştirmeye çalışacaktır.

Halktan yana plancıların görüşü tarihsel çevrenin korunmasını, kültürel mirasın gelecek nesillere zenginleştirilerek devrini görev bilen bir tarih bilincine sahiptir. Bunu gelenekçiliğe dayanak olacak bir araçsallıkla değil, geleceğe yönelik bir insanlık bilinciyle yapmaktadır.

Halktan yana plancı, tarihsel çevrenin korunmasına duyarlı olduğu kadar doğal çevrenin korunmasına da duyarlı olacaktır. Bu da doğayı piyasa güçlerinin doğrudan tahribine bırakmamak demektir. Doğal çevreyi korumak için piyasa güçlerini denetim altına alıcı bir planlama yapmak gerekecektir.

Bu seminerin bana ayıracağı zamanın sınırları içinde planlama önerimi ayrıntılandırdıktan sonra, bu öneriyi daha çok kurumsallaşma düzeyindeki önerilerle tamamlamak istiyorum.

IV. TÜRKİYE'DE KENT PLANLAMASININ KURUMSALLAŞMASINA İLİŞKİN ÖNERİLER

Kuşkusuz bir ülkede herhangi bir mesleğin kurumsallaşmasını tüm boyutlarıyla tartışmak oldukça karmaşık çözümlenmeleri gerektirir. Hele bu meslek kent plancılığı olursa daha da karmaşıklaşır. Ama ben tartışmayı sadeleştireceğim. Üç tür kurumdan söz edeceğim. Birinci tür meslek pratiğinin yapıldığı örgütler, ya da kurumlar olacak. İkinci türü ise eğitim kuruluşları, yani mesleğe ilişkin bilgi-

lerin, hünelerinin ve ideolojilerinin yeniden üretildiği kurumlar meydana getirecek. Üçüncü tür'ü ise meslek kuruluşları, konu ile ilgili dernekler, vakıflar, vb. sivil toplum kurumları oluşturacak. Bunlar daha çok mesleğe ilişkin ideolojilerin üretildiği ve yaygınlaştığı kurumlardır. Dünya Şehircilik Günü'nü de bunlardan biri olarak görmek gerekir.

Tabii bunlardan en önemlisi, belirleyici olanı meslek pratiğinin yapıldığı kurumların oluşturduğu doku. Bu doku sağlıklı bir biçimde kurulmazsa, ne eğitim kurumlarının, ne sivil toplum kurumlarının yapacağı pek bir şey kalmaz.

Geçmişte varolan doku çok basitleştirilerek şöyledir. Devletin bu işte uzmanlaşmış ve plan onama yetkilerini elinde tutan bir bakanlığı, planları finanse eden ve belediyeler adına yapan ya da yaptıran bir bankası vardı. Bu şema içinde meslek pratiği, plan yapmaktan çok ihale eden ve kontrol eden devlet büroları, ve bu projeleri yapan küçük şehircilik ya da mimarlık büroları eliyle görülmüyordu. Bu 'ana' şema bir süre sonra metropoliten alanlarda kurulan devlet bürolarıyla tadil edilmişti. Bu şema içinde dış teknik bilgi daha çok devlet bürolarına davet edilen yabancı uzmanlarla sağlanıyordu. Bu model, az sayıda teknik personelin bulunduğu bir dönemin, elitist bir planlama anlayışının modeliydi. Ama çok açık olarak ulusal bir modeldi. 10-15 senede Türkiye'de bilinmeyen kent planlamayı, tamamen Türk planlılar tarafından yapılabilecek hale getirmişti.

Bu modelin değişmesi biz planlılarca savunulmaya başlamıştı. Belediyelerde geniş planlama birimlerinin oluşması bu yolla eylemle bütünleşmiş halkın katılımına olanak sağlayan bir planlama modeline geçilmesi savunuluyordu. Bunun çok başarılı bir örneği Ali Dinçer belediyesince, belediyelerin kaynaklarının çok sınırlı olduğu bir dönemde verilmişti. Bu modelden alınacak derslerle sağlıklı bir yeniden yapılanmaya gidilebilirdi.

25 Mart 1984 seçimlerinden sonra yeni bir yapılanmaya gidildi. Ama kanımca çok sağlıklı bir yapılanma oldu. Kanımca bu süreç tamamlanmadı, daha da sağlıklı bir yönde gelişecek. Bu gelişme tamamlandığı zaman, Türkiye'de kent planlama pratiği Dünya Bankası'nın öngördüğü kalıba dökülecek. Bu süreç açıkça adı konmadan yaşanıyor.

Bugün ortaya çıkan yapı nedir? Merkezi devletin büroları artık hiç plan üretmiyor. Birakınız plan üretmeyi yabancı firmalara yaptırdığı planları bile kendisi denetlemiyor. Artık denetlemek için özel firma tutuyor. Merkez bütün yetkilerini belediyelere terk etti. Belediyeler plan üretecek bürolar oluşturmadı. Yabancı firmalara proje ettiriyorlar. Eski deneyimli küçük bürolarımız ya gittikçe daha küçük yerleşmelerin işlerini almak zorunda kalıyorlar ya da yabancı firmalarla işbirliği yapmağa itiliyor. Eğer İller Bankası'nın dönüşümünü gerçekleştirdilerse bu süreç daha hızlanacak. Bu model de eski model kadar halka yabancı, elitist bile değil. Bu bakımlardan eski modele göre üstünlüğü yok. Ama bir özelliği var açıkça ulusalcı değil. Dışa bağımlı ve bu bağımlılığı artırıcı.

Bu noktada Türkiye sanıyorum ki dünyada çok özgül bir süreç yaşıyor. Diğer geri kalmış ülkelerde, planlamanın yeni girdiği planlama kadrolarının henüz gelişmediği ülkelerde yabancı firmaların kurduğu hegemonyanın belki anlaşılabilir bir yanı vardır. Ama tamamen ulusallaşmış bir pratiği gerçekleştirebilmiş olan Türkiye gibi bir ülkede, bu pratiğin büyük ölçüde yabancı ellere geçmesinin mantıklı

gerekçeleri bulunamaz. Herhalde ilk örnektir. Dünya işbölümünde kafa emeğimiz daha geri planlara itilmektedir.

Kuşkusuz böyle bir durumu yabancı sermaye için bulunmayacak bir durumdur. Sömürülmeye hazır yetişmiş uzmanlar kadrosunun varlığı, kârlılık oranlarını görülmemiş düzeylere çıkaracaktır. Onun için şeffaflık istiyorum. Sömürü oranını hesaplayacağım. Böyle bir geriye gidişi bir toplumda yaşatmak kolay değildir. Ancak özel koşullar gerektirir. Sivil toplum kurumlarının susturulduğu, Üniversitesinin sesinin kısıldığı ortamlar, böyle bir geriye gidişin yerleşmesini kolaylaştırır.

Kanımca Türkiye'nin bugünkü bilgi ve hüneleri işgücü birikimi altında gerçekçi ve çok daha başarılı bir meslek pratiği örgütlenmesine gidilebilir. Güçlü belediyeler, büyük, eylemle bütünleşmiş planlama büroları kurmalı doğrudan başkanla ilişkilendirmelidir. Küçük belediyeler için bölgesel planlama büroları oluşturulmalıdır. Tüm bu sistem dışında, bugün varolan küçük bürolar ağı varlığını koruyarak belediye bürolarının ihtisaslaşmış hizmet taleplerini karşılamak için daha uzmanlaşmış hizmetler üretmelidir. Uzmanlaşmış hizmet üreten büroların kendi aralarında konsorsiyumlar kurarak, büyük ölçekli çok disiplinli projeleri de üretmelerine olanak tanınmalıdır. Bunun dışında büyük ölçekli yerli danışmanlık firmalarının oluşmasını kolaylaştıran işverme düzenleri kurulmalıdır. İşverme düzenlerinde tercih nedeni bir yabancı firmaya sırtını dayamış olması değil, kendi başına bu işi becerecek bir örgütü gerçekleştirmiş bulunması olmalıdır. Böyle devletten öze uzanan her noktada plan üretilen, bu üretilen planların yeni uzmanlaşma talepleri doğurduğu bir kurumsal doku oluşturabilirse, sağlıklı bir yapıya kavuşulur. Böyle bir yapı içinde ileri tekniğe sahip firmalarla kurulacak ilişkiler de sağlıklı olabilir, hızla oluşmakta olan birikime bir katkısı bulunur. Böyle bir yapı içinde çalışan planlılar da mutlu olurlar, kendi kişiliklerini yaratıcılıklarını gerçekleştirme olanağı bulurlar.

Bu örgütlenmenin temel sloganı plan üretmek olmalıdır. Ama plan dediğimde planı demin anlattığım anlamda eylemle bütünleşmiş bir plan olarak düşünüyorum. Yoksa boyanıp duvara asılan bir imar planı olarak düşünmüyorum. Plan düşüncesinin eyleme geçirilmesinde tüm planlılara düşecek çok değişik etkin roller olacaktır.

Planlama pratiğinin böyle sürekli üreten, uzmanlaşan, yeni problem alanlarına açılan bir kurumsal dokusu olduğunda, bu canlı dokuyla bütünleşmiş bir Üniversitenin sorunları kalmaz. Üniversite varolan planlama pratiğinin kısırlığına hapsolmez. Daha başarılı öğrencileri alana çeker. En önemlisi bilime yeni katkılar yapan üretimde bulunmak olanağına kavuşur.

Sivil toplum kurumlarına gelince, onlar da bu yaratıcı ortamın ideolojisinin yeniden üretilmesinde kendilerine yaratıcı pek çok işlev alanı bulur.

Tanımladığım meslek pratiği dokusunun gerçekleştirilmesinde güçlükler olduğunu biliyorum. Bunun gerçekleştirilmesi inanç, mücadele ve çalışmak gerektiriyor. Ama şunu da biliyorum ki, insanlara yaşam çevreleri tasarlamakta kendilerini yetkili gören planlılar önce kendi pratik alanlarını tasarlamalıdır. Bu tasarım başarılı olup mücadele edilmeye değer bir imge yaratabilirse, planlılar iddialarını yeniden kazanacaklardır. Yenikliklerini üzerlerinden atabileceklerdir.